

УДК 78.27 (Укр.)

Ірина Матійчин, кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри методики музичного виховання та диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ХОРОВИЙ ДИРИГЕНТ ІГОР ЖУК (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА)

У статті подається коротка біографія хорового диригента Ігоря Васильовича Жука, а також розкриваються деякі аспекти його творчої діяльності. Важливе місце надається публікації уривків із інтерв'ю з близькими до відомого диригента людьми.

Ключові слова: Ігор Жук, “Трембіта”, “Прометей”, диригентська майстерність, вокально-симфонічні композиції, концертна діяльність.

Літ. 19.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії української музичної культури немало постатей, велич яких починає усвідомлюватися вже після їх смерті. До таких особистостей належить і Ігор Васильович Жук – заслужений артист УРСР, диригент, педагог, а в житті – надзвичайно порядна і чесна людина, добру пам'ять про яку зберігають багато його сучасників.

Цього року видатному диригентові виповнилося б 75 років. Ігор Жук устиг чимало зробити для музичної культури Галичини і заслуговує на всебічне і детальне вивчення його творчості. На теперішній час життєвий і творчий шлях митця коротко відображений у кількох довідниках з історії хорового виконавства (зокрема, у монографії Михайла Бурбана “Українські хори та диригенти” [3]) та фрагментарно у дослідженнях, що висвітлюють діяльність хорової капели “Трембіта”. Більш повно біографія Ігоря Жука подана у публікації Романа Берези “Лицар хорового світу (Ігор Васильович Жук)” [1].

Метою пропонованої статті є висвітлення характерних рис Ігоря Жука як людини і диригента, а також розкриття окремих аспектів його творчої діяльності на підставі фактографічного матеріалу та спогадів близьких до нього людей.

Виклад основного матеріалу. Народився Ігор Жук 2 грудня 1936 р. у с. Лозівка Новосільського (тепер Підволочиського) району Тернопільської області в родині селян-середняків. Із приходом радянської влади батько Василь Жук

став директором сільського млина, а згодом працював бухгалтером у місцевій МТС (машинно-тракторній станції). Як згадує брат Ігоря Васильовича Олег Васильович Жук, мати Євдокія прекрасно співала і мала добру музичну пам'ять. Крім того, знала напам'ять майже всі вірші шкільної програми, які хлопці вивчали вдома, і любила їх читати [10]. Очевидно, саме її задатки превалювали, і малий Ігорчик у шкільні роки захопився музикою. Це сталося під впливом народного скрипаля-самоука Павла Крамаря [1, 15]. Світ музики зачарував Ігоря настільки, що вже через деякий час він грає у скрипковому квартеті, створеному місцевою вчителькою Дарією Комаровською, партію першої скрипки. Більше того, у складі квартету отримує перемогу на міжшкільній олімпіаді [1, 15]. Тому не дивно, що у 1951 році Ігор вступає до Львівського державного музично-педагогічного училища¹. Цього ж року до Львова переїжджає і його сім'я.

Справжнім кумиром для Ігоря Жука в училищі стає його викладач з диригування, видатний музикант Євген Вахняк². Авторитетний диригент і педагог зацікавив Ігоря хоровою літературою, навчав основам диригентської майстерності, азам хорового виконавства. Постать Є.Вахняка як вмілого і відданого хоровій справі митця завжди була прикладом для Ігоря і мала величезний вплив на його формування. Одночасно здібний учень демонструє добрі здобутки і в оволодінні скрипкою (клас викл. Стефанії Луневич). Тому після закінчення училища знову постає проблема вибору: за якою спеціальністю навчатися далі. Після деяких роздумів і невдач (за першою спробою він не поступив) Ігор Жук стає студентом

¹ Хоча, як згадує брат Олег Жук, а також пише у своїй статті Р. Береза, дилема все ж була, адже Ігор ще мав хист до малювання, і батьки спочатку схилилися до думки про вступ сина до Львівського училища декоративно-прикладного мистецтва. Зважившись поступати до музпедучилища, Ігор приніс свої малюнки на вступні іспити.

² Згодом брат Ігоря Олег Жук закінчить львівську консерваторію по класу диригування у Євгена Вахняка. Він згадує, що вони з Ігорем захоплювалися видатним маестро, який був витонченим мелодистом, образно змальовував музичний розвиток як наплив морських хвиль.

ХОРОВИЙ ДИРИГЕНТ ІГОР ЖУК (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА)

диригентсько-хорового факультету Львівської консерваторії (клас доц. Володимира Василенка).

В. Василенко на той час поєднував свою викладацьку роботу із виконавською практикою, адже з 1951 року працював директором-диригентом хорової капели “Трембіта”. Маючи ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку, він, як зазначає І. Чупашко, не тільки розпізнавав та оцінював таланти своїх учнів, а й виховував у них закоханість у свою професію [18, 67], мовби відчуваючи, що деякі з них підуть його шляхом.

Ця закоханість, звичка постійно працювати над собою та бажання розширити обрії своєї фахової підготовки спонукали студента Ігоря Жука пробувати себе у різних видах діяльності музиканта-хормейстера. Під час навчання у консерваторії він працює за сумісництвом у Львівському муз-педучилищі, де викладає читку партитур, розвиває свої здібності у хоровому аранжуванні. Цікавим досвідом для студента стала активна участь у чоловічому квартеті, який діяв з 1958 року при Львівській обласній філармонії у системі Укрдержконцерту. Крім оригінальних композицій українських авторів, у т. ч. кількох нових вокальних творів С. Людкевича та М. Антківа, до репертуару квартету входили переклади Ігоря Жука для ансамблевого виконання, які з успіхом виконувалися у різних місцевостях України [1, 16].

Молодший від Ігоря на 15 років брат Олег згадує, що в їхній хаті часто бували товариші Ігоря, згодом відомі диригенти, народні артисти УРСР Микола Попенко, Степан Турчак, Тарас Микитка та інші. Окрім занять музичних, завжди діяльний і цілеспрямований Ігор знаходив час і для спорту, любив грати у волейбол, захоплювався шахматами, а також складав поетичні шаржі на своїх друзів і знайомих [10].

Закінчивши з відзнакою Львівську консерваторію (1960), Ігор Жук проходить армійську службу у духовому оркестрі Львівського вищого військово-політичного училища на посаді першого валторніста. Окрім оркестрової практики, яка була цікавою і корисною для молодого музиканта, він допомагає диригентам у роботі з курсантським чоловічим хором. Успішна діяльність Ігоря не залишилася без уваги керівництва училища, і після завершення служби молодого митця залишають на посаді викладача кафедри музики. Як пише Р. Береза, “за два з лишком роки хор курсантів училища під керівництвом Ігоря Васильовича дав понад 150 концертів і виступів перед громадськістю Львова та інших міст України” [1, 16].

Період праці у Львівському політехнічному училищі знаменний не тільки творчими досягненнями. Під

час служби в армії Ігор одружується на Світлані Власовій, з якою навчався ще у музпедучилищі, а згодом у них народжується син Олег (1963 р.). Цей щасливий у всіх відношеннях шлюб став для молодого музиканта острівцем спокою, розради і натхнення на довгі роки. Олег Васильович Жук згадує: “Жінка була для Ігоря якнайкраща. Це була ідеальна пара” [10]. Світлана Іванівна викладала фортепіано у різних учбових закладах Львова, зокрема у педучилищі. Як музикант вона прекрасно розуміла чоловіка, підтримувала і цінувала. Син Олег розповідає: “Коли Ігор Васильович потребував розради, мама була для нього тим лікарем, яке допомагало долати депресію” [11].

Успішні виступи хору курсантів військового училища під керівництвом Ігоря Жука роблять його помітною фігурою серед диригентів Львова, і у 1965 році його запрошують на посаду другого диригента капели “Трембіта”. Головним диригентом капели був призначений Володимир Пекар, який до цього керував жіночим хором Львівського педучилища [3, 371]. Наполеглива праця у капелі виявилася успішною і принесла свої плоди. У цей час “Трембіта” виконувала ряд творів великої форми: кантату-симфонію “Кавказ” С. Людкевича, кантату “Б’ють пороги” і “Радуйся, ниво неполітає” М. Лисенка, кантату “Весна” М. Скорика, Дев’яту симфонію Л. Бетховена, “Коротку месу” З. Кодая, “Патетичну ораторію” Г. Свірідова, Тринадцяту симфонію Д. Шостаковича та ін. Колектив активно концертував в Україні та за її межами, про що свідчать неодноразові згадки у журналі “Музика” [4; 14; 15]. “Тандем двох уславлених музикантів, який тривав майже чотирнадцять років, де на Ігорові Жукові лежала вся високомистецька чорнова робота, а на Володимирові Пекареві – сценічне довершення хорової програми, немов відкрили для “Трембіти” новий період слави та визнання, як на всесоюзній, так і на міжнародній сцені”, – констатує Р. Береза [1, 16].

Після від’їзду В. Пекаря у м. Рівне Ігор Жук стає головним диригентом “Трембіти” (1979 – 1986). За цей час репертуар колективу поповнився новими цікавими творами львівських композиторів та великими хоровими полотнами. Про чисельні концерти колективу цього періоду також знаходимо позитивні відгуки у журналі “Музика” [12; 13; 17]. У 1968 та 1980 роках саме під керівництвом Ігоря Жука у світ вийшли дві платівки “Трембіти”, зафіксувавши для сучасників та нащадків звучання прославленого колективу того часу [1, 16]. Коротко характеризуючи діяльність капели, В. Шніцар відзначає, що до 80-х років ХХ ст.

ХОРОВИЙ ДИРИГЕНТ ІГОР ЖУК (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА)

“Трембіта” “була потенційним виконавцем творчих проєктів західноукраїнських композиторів, колективом, професіоналізм якого гарантував достатній рівень втілення оригінальних ідей та якості інтерпретацій” [19, 483].

Та працював видатний маєстро не тільки з “Трембітою”. Багато років свого життя (1970 – 1979, 1986 – 2000) Ігор Жук був художнім керівником та головним диригентом народної чоловічої хорової капели “Прометей”. Самодіяльний колектив продовжував давні традиції чоловічого хорового співу, закладені в Галичині ще представниками “перемиської школи”. Основу репертуару капели склали твори українських авторів. До програм виступів включалися і перекладення творів, написаних для мішаного хору, більшість з них – в аранжуванні І. Жука. Концертні виступи “Прометей” на теренах Львівщини були помітними подіями у житті краю. Так, у журналі “Музика” за 1972 рік є замітка про звітний концерт капели, в якій стверджується: “За порівняно невеликий строк колектив творчо зміцнів і набув значної популярності серед трудящих міста й області... Своїми успіхами хор завдячує талановитому диригентові Ігорю Жуку та його помічникові Богданові Благуті, які самовіддано працюють з колективом” [5, 2].

Цікавий і різноманітний репертуар (близько 300 творів), гідний рівень виконання, вірність традиціям галицького хорового співу дали можливість “Прометею” стати одним із провідних аматорських колективів Галичини. Найкращі твори з репертуару “Прометей” увійшли до факсимільного видання “Співає “Прометей”, упорядкованого Ігорем Жуком³. У передмові до збірки Р. Береза відзначає професіоналізм та вимогливість керівника колективу і наголошує: “Хорова капела завжди популяризувала кращі зразки хорового співу для чоловічих хорів. У часи “духовної зими” сімдесятих – початку вісімдесятих кожен виступ “Прометей” був явищем у концертному житті Галичини. Бо зі сцени повнозвучно лунали твори М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, І. Воробкевича, О. Нижанківського, С. Людкевича на вірші Ю. Федьковича, Л. Українки, О. Олесья, Д. Млаки, Б. Лепкого, утверджувалося засобами вокальної правди слово Т. Шевченка” [2, 3].

Незважаючи на складність роботи із аматорським хором, завдяки зусиллям керівника “Прометей” виступав на високому рівні, беручи

активну участь у всесоюзних, республіканських та обласних фестивалях, оглядах-конкурсах самодіяльної творчості. У журналі “Музика” за 1988 р. “Прометей” названо серед переможців першого обласного конкурсу самодіяльних хорових капел ім. С. Людкевича, що відбувся у Львові [6, 31]. Після здобуття незалежності України “Прометей” мав змогу значно розширити рамки своєї діяльності, включивши до програми цикл стрілецьких пісень, ряд колядок і щедрівок, духовні твори галицьких композиторів.

Багатолітня плідна робота у різних хорових колективах Львова відшліфувала диригентську майстерність Ігоря Жука. Успадкована від В. Василевича і наповнена власною енергетикою експресивність диригентського стилю, на думку Р. Берези, “дала усі підстави у подальшій професійній роботі Ігоря Васильовича швидко долати у вивченні будь-який за складністю музичний матеріал, перетворювати хорову репетицію у своєрідний вихор, у круговерті якого не була пропущеною, а чи не зауваженою кожна, навіть найдрібніша, деталь хорового звучання” [1, 16].

У 1980 році визначному диригентові Ігорю Жуку присвоюють звання заслуженого артиста УРСР. Слід сказати, що Ігор Васильович був надзвичайно порядною і скромною людиною, про це говорять багато людей, які його знали. Кар’єрні питання не були пріоритетними у його житті, сам факт відзнаки був приємним, але митець працював не заради відзнак. Бажання займатися улюбленою справою і відчувати себе впевнено на своєму місці завжди спонукали вимогливого диригента до праці над собою. Прагнення бути універсальним диригентом, здатним досконало опанувати великі вокально-симфонічні композиції, потяг до яких проявився ще у студентські роки, змусило його отримати другу вищу освіту – симфонічного диригента (клас доцента Ісаака Паїна, 1973 р.). Перші сильні музичні враження сина Олега якраз пов’язані із випускним твором, з яким Ігор Васильович закінчував консерваторію – П’ятою симфонією П. Чайковського. Багаторазові прослуховування твору з платівки і робота над пошуком власної інтерпретації відклалися в пам’яті сина: “Дотепер знаю цей твір по тактах” [11].

Володіючи унікальною музичною пам’яттю (ще в музпедучилищі Ігор дивувався своїми можливостями відтворювати майже без помилок значні музичні фрагменти) Ігор Васильович швидко і досконало засвоював розлогі партитури, детально продумував хід музичного розвитку,

³ Ця антологія вийшла у важкий для нотодрукування час і є відбитком ідеально зробленого рукопису Ігоря Жука, що включає 55 хорових творів українських авторів та обробок народних пісень.

ХОРОВИЙ ДИРИГЕНТ ІГОР ЖУК (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА)

наперед роблячи в нотах позначки щодо інтонації чи фразування. Багато людей, яким довелося співпрацювати із Ігорем Жуком, згадують про нього з надзвичайною теплотою. Колишній хорист капели “Трембіта”, а нині директор оперної студії при Львівській музичній академії Михайло Заборський розповідає: “Ігор Васильович був прекрасним музикантом, мав абсолютний слух. Коли я прийшов у “Трембіту” (1979 р.), капела поповнилася молодими кадрами. Деякі з них не горіли мистецтвом, тому працювати диригентові було нелегко, але при його керівництві капела мала своє лице. Ігор Жук був людиною рідкісної вдачі, толерантний і вихований у ставленні до артистів. Робота капели на той час відбувалася за такою схемою: I півріччя – гастролі по Україні, II півріччя – всеоюзні гастролі. Ми об’їздили багато республік, були на Сахаліні, Камчатці, місцях прокладення Байкало-Амурської магістралі, у Прибалтиці.

Після Ігоря Жука головним диригентом капели був призначений Олег Цигилик. Це були зовсім інші типи диригентів. Якщо Олег Цигилик – справжній майстер хорової мініатюри, то Ігорю Жуку було під силу все. Він – це глиба у хоровій історії Львова. Був кришталево-чистою людиною і не терпів позакулісної гри. Мав досить закритий характер і всі переживання старався тримати у собі, не видаючи назовні. Масштаб цієї особистості люди зрозуміли тільки після його смерті” [9].

У капелі “Трембіта” досі працює кілька людей, які співали ще за часів Ігоря Васильовича. Одна з них, солістка Людмила Скорук згадує про головного диригента так: “Ігор Жук – це людина з високим інтелектом, трудолюбива, вимоглива до себе і до людей. Професіонал як у хоровій, так і в інструментальній музиці. Він працював витончено, з любов’ю, і хористи відгукувалися, старалися, як могли. Був вимогливий до молоді, без знання партій до концерту не допускав. Водночас ставився до них тепло, як батько. Вмів морально підтримати, казав: “Ви маєте стати професіоналами”. Досвідчених хористів шанував, радився з ними в конфліктних ситуаціях. Не терпів обману і нещирості. Ігор Васильович любив жартувати, було таке відчуття, що це – “свій чоловік”. В одязі і манерах був акуратний, скромний.

На репетиціях був дуже працездатним, практично не сідав, не давав часу розслабитися. Як ретельний хормейстер чув кожну ноту, багато працював над інтонацією, ансамблем. Дуже точно і чітко показував вступи – це було вкрай важливо, особливо у великих творах, адже співали у той час по поголосниках.

“Трембіта” завжди пропагувала творчість західноукраїнських авторів. Ігор Васильович любив включати до концертних програм твори “Гуляли” О. Нижанківського, “Садок вишневий” Б. Вахнянина, “Закувала та сива зозуля” П. Ніщинського, “Вже сонечко закотилося” В. Барвінського. Ми їздили по різних містах Радянського Союзу, співали на українській мові, і завжди нас добре сприймали, люди на концертах плакали.

Ігор Васильович належить до стовпів української хорової культури, на яких все трималося” [8].

Цінують подвижницьку працю Ігоря Жука і колеги-диригенти. Керівник Галицького камерного хору, одного з найуспішніших на сьогодні колективів Галичини, Василь Яциняк працював у “Трембіті” з 1976 року. Він характеризує Ігоря Жука так: “Це дуже здібний диригент із доброю мануальною технікою. Навіть коли ще не був головним диригентом, то всі твори великої форми диригував він. Мав пам’ять колосальну, це рідкісний дар. Володів відчуттям форми. Взагалі був незамінним при вивченні та виконанні великих творів. Як людина Ігор Жук був чесним, порядним, скромним. Ніколи не був кар’єристом, дотримувався даного слова. На жаль, в останні роки керівництва Ігоря Васильовича у колективі склалася нездорова атмосфера, в якій важко було зайняти правильну позицію. Я шкодую, що не підтримав його, розійшлися ми не дуже гарно. Як хоровому диригентові треба віддати йому належне, я багато від нього навчився” [7].

Великий вплив мав Ігор Васильович на свого брата, талановитого диригента, керівника дитячого хору “Херувими” при церкві св. Онуфрія у Львові Олега Жука. Він згадує: “Ігор довгий час був для мене ідеалом. Прекрасно володів голосом, розбирався у тембрах. Міг показати кожній партії якого звучання він хоче від неї добитися. Критично відносився до себе, аналізував свої виступи і прагнув у них досконалості. Був дуже добрим диригентом-техніком, дуже уважно відносився до диригентських схем, казав, що вони допомагають йому розкривати твір. Можливо, був занадто експресивним. Пам’ятаю його вислови: “І в поганому можна навчитися доброго”, “Твір має відлежатися”, “Ліва рука має не заважати правій”. Ігор був різким у судженнях, інтелектуально-вишукано-іронічним (дехто сприймав це за схиждство). Дуже багато читав, особливо захоплювався науково-популярною літературою. Його улюблені шедеври світової класики, книги про подорожі прищепили і мені інтерес до читання.

ХОРОВИЙ ДИРИГЕНТ ІГОР ЖУК (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА)

Ігор мав широкий кругозір, легко розв'язував кросворди. Не був дипломатом, не вмів хитрувати. Взагалі він надзвичайно порядний чоловік (таким виріс і його син)" [10].

До речі, син Ігоря Васильовича Олег Жук також музикант. Він закінчив Львівську консерваторію по класу фортепіано у викл. Крих Л.Ю. і викладає у Львівському музичному училищі. Часто грає сольні концерти та виступає з лекціями з історії фортепіанної музики. Ігоря Васильовича згадує з трепетом, відзначаючи величезну роль батька у вихованні та становленні його як особистості. Пам'ятає, як з дитинства ходили з мамою на батькові концерти. Ігор Васильович запрошував і своїх друзів: сім'ю Барановських, Ростислава Тимошука, які не були музикантами, але любили хоровий спів. З цими культпоходами пов'язані і кумедні історії. Олег розповідає: "Перед гастрольними поїздками відбувалася "обкатка" програми, яку мали затвердити відповідні чиновники. Щоб позитивно вплинути на рішення комісії, наша "група підтримки" мала голосно плескати і кричати "браво" [11]. Чи сприяло це прийняттю програми – невідомо, але ця дитяча роль залишилася у пам'яті сина і згадується з особливою теплотою.

З 1986 року І. Жук працював старшим викладачем кафедр народних інструментів і диригування Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка, з 1993 р. – доцентом кафедри диригування⁴. Із класу Ігоря Васильовича вийшло понад 40 студентів [1, 17]. Автор цих рядків також належить до числа випускників Ігоря Жука, і ця стаття є даниною пам'яті чудовому викладачеві. Вражало його батьківське відношення, відсутність властивого багатом диригентам-педагогам тиску ("Роби як я") і віра в нас, студентів, яким Ігор Васильович намагався через підбір відповідного репертуару прищепити любов до української хорової спадщини. З особливим пієтетом він ставився до постаті С.Людкевича, вважав його недооціненим композитором світового рівня. "Кавказ" С. Людкевича, попри всю складність і масштабність, був одним із найулюбленіших творів І. Жука, він казав, що хто з студентів опанує цю партитуру, тому вже не буде великих проблем з диригування.

Ігор Васильович Жук був цілісною людиною. Все, що він робив – робив широко, з повною віддачею. Життєві незгоди – чи то професійні, чи далекі від мистецтва, але такі часті у навколумистецьких середовищах, – ранили його серце. Останнім ударом для нього стала смерть

дружини – вірного друга та порадиці. 9 квітня 2000 р. видатного митця не стало.

Ігор Жук залишив по собі не тільки добру пам'ять. Продовжують творче життя хорові колективи, яким стільки сил і енергії віддав цей відомий диригент. На благо української культури працюють його учні і послідовники. Творчість Ігоря Васильовича Жука стала невід'ємною частиною історії українського хорового виконавства, висвітлення всіх її граней сприятиме відтворенню об'єктивної картини стану і розвитку хорової справи у II половині ХХ ст.

1. Береза Р. Лицар хорового світу (Ігор Васильович Жук) / Роман Береза // Животоки. – 2007. – № 3 – 4 (36 – 37). – С. 14 – 18.

2. Береза Р. Передмова // Співає "Прометей" / Упорядник І. Жук. – Львів: "Край". – 1996. – 328 с.

3. Бурбан М. Українські хори та диригенти / Михайло Іванович Бурбан. – Дрогобич: "Посвіт", 2007. – 668 с.

4. Гелитович К. Львів: музична панорама / К. Гелитович // Музика. – 1979. – № 4. – С. 5.

5. Грабовецький В. Дарунок львів'ян / В. Грабовецький // Музика. – 1972. – № 3. – С. 2.

6. Демиденко П. Факти. Події. Хроніка / П. Демиденко // Музика. – 1988. – № 5. – С. 31.

7. Запис інтерв'ю з Василем Яциняком від 15 червня 2011 року // Приватний архів Матійчин І.М.

8. Запис інтерв'ю з Людмилою Скорук від 15 червня 2011 року // Приватний архів Матійчин І.М.

9. Запис інтерв'ю з Михайлом Заборським від 15 червня 2011 року // Приватний архів Матійчин І.М.

10. Запис інтерв'ю з Олегом Васильовичем Жуком від 15 червня 2011 року // Приватний архів Матійчин І.М.

11. Запис інтерв'ю з Олегом Ігоровичем Жуком від 2 червня 2011 року // Приватний архів Матійчин І.М.

12. Козлов В. Вшанування А. Кос-Анатольського / В. Козлов // Музика. – 1980. – № 1. – С. 11.

13. Орбіти української музики // Музика. – 1982. – № 1. – С. 31.

14. Паїн І. В обласних філармоніях / І. Паїн, І. Гамкало // Музика. – 1970. – № 1. – С. 31.

15. Паїн І. Львів музичний / І. Паїн, З. Кріль // Музика. – 1972. – № 6. – С. 19.

16. "Трембіта" співає у Ризи // Музика. – 1973. – № 4. – С. 25.

17. Пісні Возз'єданого краю // Музика. – 1982. – № 1. – С. 33.

18. Чупашико І. Диригентсько-хорова діяльність Володимира Василевича у 40 – 50-их роках ХХ століття / Іван Петрович Чупашико // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: мистецтвознавство. – 2011. – № 1. – С. 63 – 69.

19. Шніцар В. До історії створення капели "Трембіта" / Вероніка Шніцар // Записки НТШ: Праці музикознавчої комісії. – Т. ССXLVII. – Львів, 2004. – С. 478 – 489.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2011

⁴ Це за довідками кафедри, Р. Береза подає іншу дату – 1990 р.